

L'evolució del coneixement del valencià en dues dècades: els censos lingüístics del 1991 al 2011

*The evolution of the knowledge of Valencian over two decades:
the linguistic censuses from 1991 to 2011*

Raquel CASESNOVES FERRER

Institut Universitari de Lingüística Aplicada. Universitat Pompeu Fabra

Data de recepció: 12 de març de 2015

Data d'acceptació: 10 de juny de 2015

RESUM

L'objectiu d'aquest article és analitzar les dades lingüístiques del cens de l'any 2011 referents al valencià i comparar els resultats amb les dades dels censos anteriors, particularment el de l'any 2001. L'interès d'aquestes anàlisis resideix en la difusió d'unes dades que no han suscitat cap mena de publicació. En la primera part de l'article es retrata demogràficament la població del País Valencià i en la segona s'analitza el cens lingüístic. Els resultats generals mostren que el 85 % de la població del País Valencià de tres anys i més és capaç d'entendre el valencià i aproximadament la meitat de parlar-lo, nivells molt semblants als de fa vint anys. En relació amb les capacitats formals, l'alfabetització de la població en valencià continua augmentant a bon ritme. Els resultats desagregats per les variables sociodemogràfiques de l'edat, el lloc de naixement i la comarca de residència mostren diferències importants tant en els nivells de coneixement del valencià com en la seua evolució. L'apartat dedicat a l'anàlisi territorial descobreix comarques de la zona valencianoparlant que presenten una evolució particular del coneixement del valencià: el Baix Maestrat, la Costera, el Comtat, l'Horta Oest i els Ports. Recorrem a la demografia per intentar trobar una explicació a aquestes irregularitats i conclouem expressant les nostres sospites sobre la fiabilitat de les dades del cens de població del 2011.

PARAULES CLAU: cens lingüístic, demolingüística, coneixement del valencià, País Valencià.

ABSTRACT

The aim of this paper is to analyse the linguistic data related to the Valencian language from the census of 2011 and to compare these results with data from previous censuses, particularly that of 2001. The interest of this analysis lies in the dissemination of data that has not been published elsewhere. The first part of the article portrays the demographic population of the Valencian Country and the second part examines the language census. The overall results show that 85% of the population of the Valencian Country aged 3 and over is able to understand the language and about half of the population is able to speak it; these levels are very similar to those found 20 years ago. In relation to formal skills, the literacy of the Valencian population

continues to grow at a good pace. The results broken down by the demographic variables of age, place of birth and region of residence show important differences in both the level of knowledge of Valencian and its evolution. The section on the analysis of the territory reveals that there is a particular evolution of the knowledge of Valencian in some of the Valencian-speaking regions: Baix Maestrat, Costera, Comtat, Horta Oest and Ports. We attempt to find an explanation to these irregularities in demography and conclude by expressing suspicions about the reliability of the data from the census of 2011.

KEYWORDS: language census, demolinguistics, knowledge of Valencian, Valencian Country.

1. INTRODUCCIÓ

En el context d'una entrevista universitària,¹ el professor Rafael Lluís Ninyoles feia, a principis dels anys vuitanta del segle passat, unes declaracions que hui en dia, per sort, ja no es podrien aplicar, almenys, en relació amb la situació de la llengua catalana: «En l'estudi empíric de la situació social de l'idioma destaca el País Basc. Ací, a banda de no tenir censos lingüístics, no hi ha cap estudi rigorós sobre la situació del català a cap dels països que el parlen.» Després de trenta-cinc anys de democràcia ja han vist la llum tres censos lingüístics (1991, 2001 i 2011) i dues renovacions de padrons municipals en què es van incloure, en algunes localitats, preguntes lingüístiques (1986 i 1996).²

Fa deu anys vaig publicar un article sobre l'evolució del coneixement del valencià entre 1991 i 2001 basant-me en les dades oficials dels censos de població (Casesnoves, 2005) i, com passa massa sovint, l'article no va tindre gaire ressò. Les conclusions a les quals vaig arribar no eren cap novetat, ja que indicaven unes tendències en part continuïstes del padró de 1986 (Ninyoles, 1992) amb unes competències lingüístiques que variaven molt segons l'edat i el gènere dels individus i, sobretot, la comarca de residència. De l'anàlisi de la cohort d'entre 3 i 4 anys, sempre dubtosa per la projecció d'una avaluació subjectiva feta per un altre, els progenitors en aquest cas, deduïem que la transmissió intergeneracional del valencià havia patit una notable davallada. De l'anàlisi territorial resultava un retrocés de la capacitat per parlar valencià més pronunciat en les comarques que tenien els graus de competència més elevats. I això, tant entre els autòctons com els estrangers. I, per acabar, de l'anàlisi en temps real se'n derivava una dada, també incerta, que apuntava una disminució de l'habilitat per parlar valencià a partir dels 30 anys, com si aquesta part de la població oblidara que el va aprendre en algun moment. Fet curiós: la Costera era la comarca en què això passava d'una manera més espectacular. Curiós perquè ara, deu anys després i com tin-

1. Carles BELDA, Lluís B. POLANCO i Carles MARCO (1980), «Rafael L. Ninyoles, sociolingüista per afició», *Harca: Revista de Comunicació Universitària*, núm. 2 (febrer), p. 13-19.

2. De les dades més antigues existeix una publicació en paper (CCE, 1989) i una altra en CD-ROM (IVE, 1996). De l'explotació i anàlisi de les dades només existeix una publicació oficial (Generalitat Valenciana, 2004) i alguna no oficial (Sanjuan Merino, 1999).

drem temps de comprovar en aquest article, sobreix per ser la comarca de la zona històricament valencianoparlant on més ha augmentat la capacitat per parlar valencià.

Considerat tot i partint d'aquell text publicat fa gairebé deu anys, el que ací ens proposem consisteix a estendre les anàlisis abans comentades a les dades que ens ofereix el cens de l'any 2011, cap observació del qual no sembla haver fet ningú, o almenys que entre els mitjans acadèmics haja sigut difosa. Com vam fer en aquell moment, ací també relacionarem la demografia amb la lingüística, estudiant l'estructura de la població valenciana (la seua composició per gènere i edats) i els moviments bàsics que generen la seua reproducció: el natural, pels naixements o les defuncions, i el migratori, per les persones immigrades que arriben i les que se'n van. Tots aquests factors influeixen molt l'estat del valencià, perquè, com és ben evident, les llengües no són vives si no es parlen. La segona part de l'article analitza en profunditat les dades del cens de l'any 2011 i, sobretot, l'evolució del coneixement del valencià (que és, al cap i a la fi, l'única dada lingüística que ens proporcionen els censos). Recordem que de les preguntes del cens s'extreuen les quatre habilitats lingüístiques (entén/lleg/parla/escriu el valencià) i que les possibles respostes només en són dues (sí/no). Les dades ens proporcionen una informació molt minsa però també molt valuosa, perquè és una enquesta que tradicionalment s'ha fet a tota la població³ (cosa que garanteix la seua màxima fiabilitat) a més de periòdicament, cada deu anys (cosa que permet comparacions longitudinals).

2. LA SOCIETAT VALENCIANA DEL SEGLE XXI: IMMIGRACIÓ I CRISI

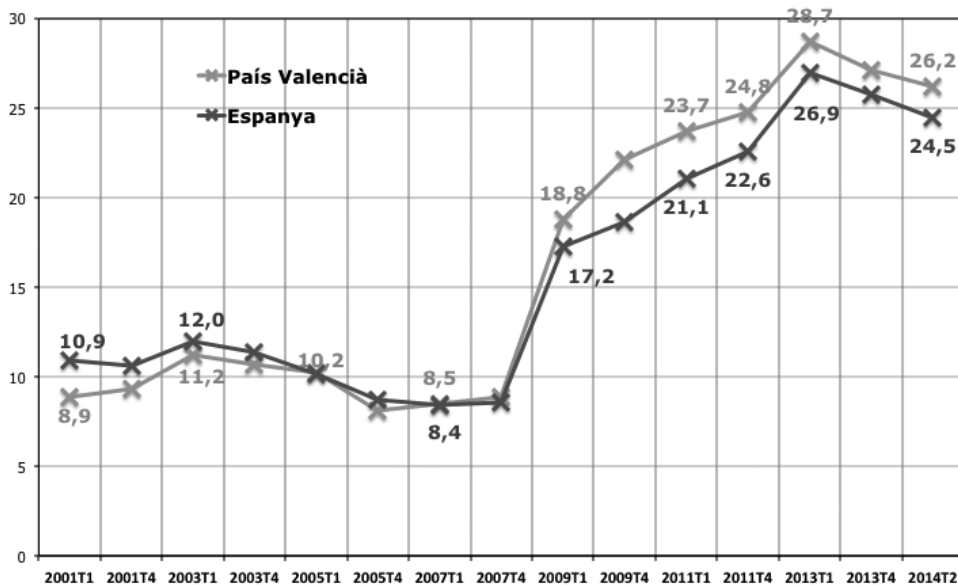
Fa deu anys ningú no s'haguera pogut imaginar la gran depressió econòmica que, junt amb la crisi bancària i els nombrosos escàndols de corrupció política, anaven a sacsejar en pocs anys la societat espanyola. La societat valenciana de la dècada que s'estén entre el cens de població del 1991 i el de l'any 2001 la vam caracteritzar demogràficament per la consolidació del moviment migratori estranger, fonamentalment europeu, el perllongament de l'esperança de vida en nàixer i la davallada de la taxa de natalitat per una banda i, políticament per l'altra, pel canvi en el sistema de partits amb la pèrdua de l'esquerra tradicional i l'entrada del Partit Popular en 1995 primer en coalició i després ja repetint amb majories absolutes (que fins avui ja en serien quatre).

La societat valenciana —i, en general, l'espanyola de la primera dècada del mil·lenni— es distingeix per l'inici d'una crisi econòmica que afectarà profundament la classe política i, sobretot, les classes socials. La primera, la política, per la malversació de fons públics (amb la construcció d'aeroports sense avions o de línies ferroviàries que no tenen passatgers) i, sobretot, el lucre personal, amb els incomputables casos de

3. La diferència principal del cens del 2011 en relació amb els anteriors és que es comença a realitzar a una mostra bastant gran de la població, aproximadament del 12 %.

corrupció que afecten tots els partits polítics tradicionals i dels quals no volem esmentar-ne cap perquè la llista seria excessivament llarga i tots mereixen ser igualment condemnats. La segona, la social, perquè l'elevada i perllongada taxa d'atur (gràfic 1) enfonsa part de la classe mitjana en la pobresa i enclava els pobres en la misèria absoluta, de manera que s'allunya més encara la part de la població que ocupa els estrats econòmics més alts i s'accentuen les desigualtats socials. L'evolució de la taxa d'atur des del primer quadrimestre de l'any 2001 fins al segon del 2014 (última xifra de l'enquesta de població activa registrada en el moment de redacció d'aquest treball) a Espanya i al País Valencià il·lustra perfectament el període d'inflexió en què la població desocupada es dispara: si en finalitzar l'any 2007 la taxa d'atur era de poc més del 8 %, el primer trimestre de l'any 2009 havia augmentat gairebé 11 punts, i arribà a afectar un quart de la societat valenciana en acabar l'any 2011 (i tocà sostre el primer trimestre de l'any 2013, amb un 29 % de valencians desocupats).

GRÀFIC 1
Evolució de la taxa d'atur des de l'any 2001 a Espanya i al País Valencià (%)

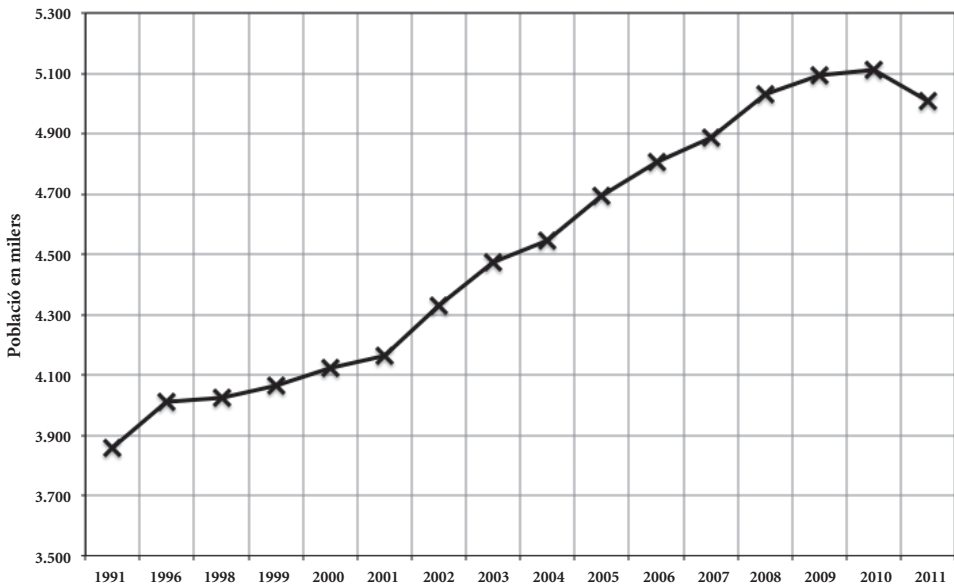
FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE ([s. a.]).

Malgrat l'augment de l'atur, especialment el de llarga durada, i l'elevat nombre de famílies que comencen a no rebre cap subsidi,⁴ el saldo de població durant aquesta dècada és extraordinàriament positiu. Segons el cens de població de l'any 2011,

4. En el moment de redacció d'aquest treball, a les acaballes de l'any 2014, el nombre de famílies espanyoles sense cap tipus d'ingrés econòmic s'ha enfilat fins als 769.000 (segons dades del tercer trimestre de l'enquesta de població activa).

5.010.000 persones residien al País Valencià, quasi un milió més que l'any 2001, i més d'1.100.000 persones si prenem com a referència el cens de l'any 1991. En tan sols dues dècades, doncs, l'increment ha sigut més que notable, especialment entre l'any que comença el nou mil·lenni i l'any que esclata la crisi financera i econòmica, el 2008 (vegeu el gràfic 2). L'espectacular augment de població que es produeix en tan sols set anys no és, com veurem tot seguit, a causa d'un creixement vegetatiu de la població, on el nombre de naixements hauria de superar amb escreix el nombre de defuncions, sinó a causa de l'arribada massiva d'immigrants estrangers. Una part d'aquests nouvinguts tornarà al seu país o canviarà de país quan esclate i es perllongue la crisi econòmica. Si a aquest retorn sumem la fugida cap endavant dels joves, la part de la població més afectada per l'atur, que decideixen marxar a l'estranger per intentar trobar feina, no ens ha d'estranyar aquesta estabilització i gir de tendència, cap al retrocés, que es produeix entre els anys 2009 i 2011 en la població valenciana.

GRÀFIC 2
Evolució de la població valenciana entre 1991 i 2011

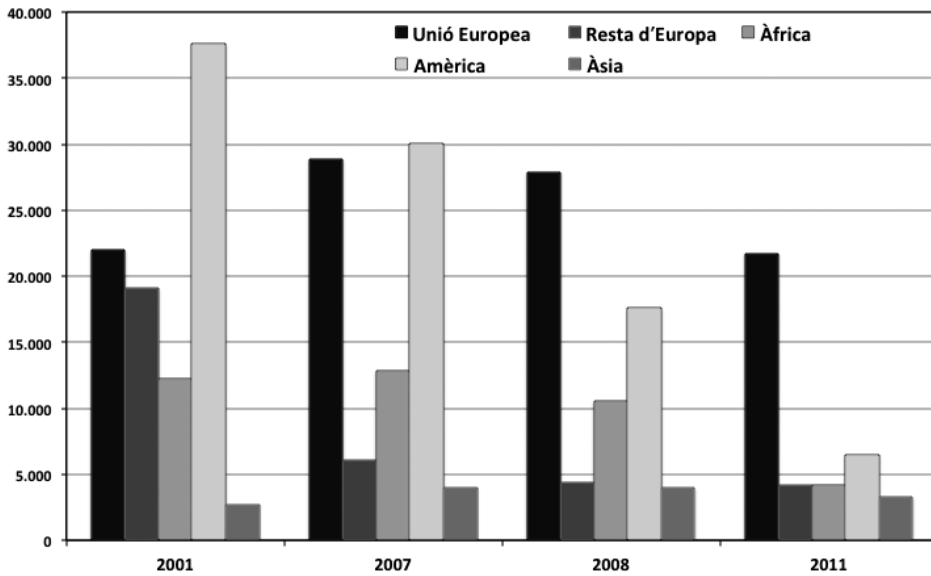

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE ([s. a.]).

Com queda dit, l'increment de població que es produeix sobretot entre el 2001 i el 2008 està causat pel moviment migratori que arriba des de l'estranger. En efecte, les dades que ens proporciona l'*Estadística de variacions residencials* (vegeu IVE, [s. a.]) desvelen que l'any que més immigrants van arribar va ser el 2007, amb 127.809 arribades registrades (l'any 2001 se'n comptaven ja 92.474 però el 2011 ja havien caigut fins als 53.434). Aquestes pujades i baixades de la població immigrant són independents del continent del qual provenen, excepció feta dels individus de la Unió Europea. Al gràfic 3 hem representat les persones que van arribar cada any procedents de

l'estranger segons el continent de procedència, diferenciant, dintre d'Europa, entre els països que conformen la Unió Europea i la resta d'Europa. En relació amb aquesta divisió, com que l'any 2007 Romania i Bulgària van passar a formar-ne part, l'increment de nouvinguts d'aquests països es va disparar fins als 36.000. Per no donar una imatge falsa, els hem descomptat del conjunt de persones que van vindre de la Unió Europea aquell any.

GRÀFIC 3
Immigració procedent de l'estranger segons continent de procedència

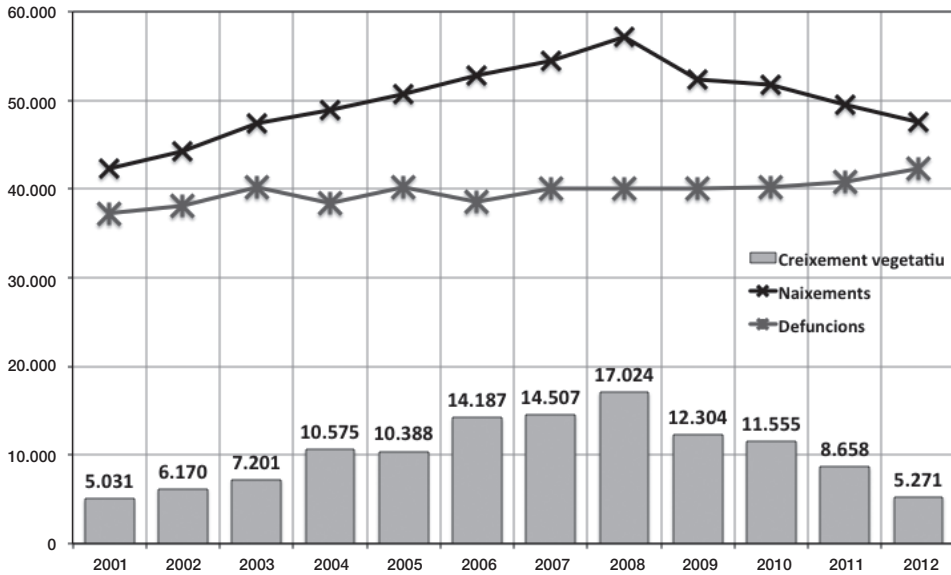

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IVE ([s. a.]).

És evident, doncs, que el moviment migratori procedent d'altres llocs que no siga la Unió Europea ha caigut de la mateixa manera que va augmentar.

Si comparem el moviment migratori amb el moviment natural de la població, és a dir el creixement vegetatiu o nombre de naixements – nombre de defuncions, veurem que l'augment de naixements es relaciona amb l'augment de nouvinguts. Efectivament, les migracions no són exclusives del gènere masculí, tot i que és cert que generalment el nombre d'homes que emigren és superior al de dones. Si tenim en compte, a més, que les dones que arriben són joves, en edat fèrtil, i que els primers anys de viure ací encara arrossegueu el comportament del país d'origen, en què la mitjana de fills per dona és molt més elevada, comprendrem per què moviment migratori i creixement vegetatiu coincideixen.

GRÀFIC 4
Naixements, defuncions i creixement vegetatiu de la població valenciana: 2001-2011

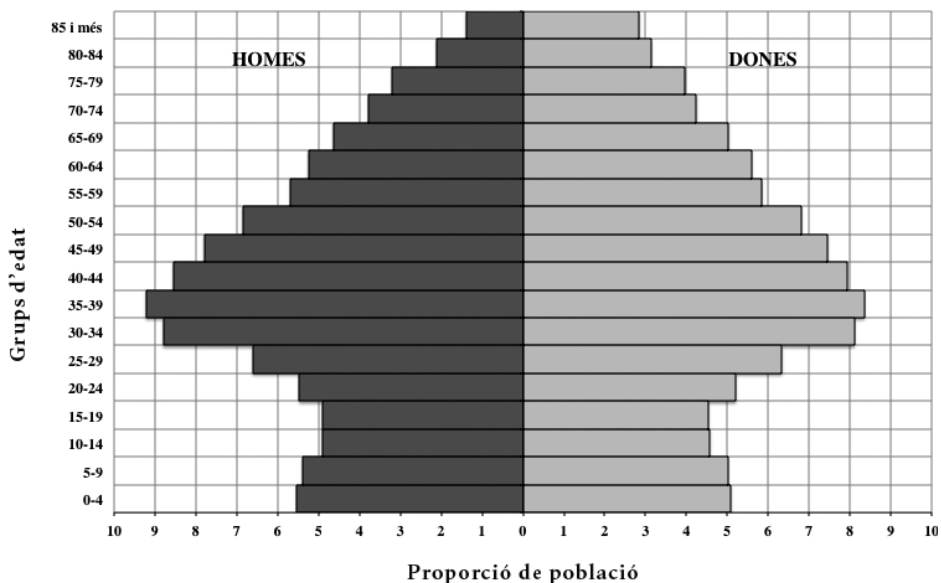

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IVE ((s. a.)).

Per acabar, cal fer notar que l'increment conjuntural de naixements durant uns anys no ha comportat un canvi significatiu en l'estructura de la població valenciana que, si l'any 1991 era d'envelliment previst i el 2001 continuava tenint una forma regressiva, l'any 2011 presenta la mateixa forma però amb un eixamplament dels grups d'edat de 65 i més anys.

L'any 1991, la cohort d'edat de 0 a 15 anys, d'infants a adolescents, representava el 20 % de la població valenciana i la dels grans, de més de 65 anys, el 13,5 % i, per tant, el saldo afavoria encara els més petits. Vint anys després (vegeu el gràfic 5), la part dels infants i joves ha caigut 5 punts i no representa més del 15 % dels valencians, mentre que els grans han augmentat fins al 17,2 %. Per tant, els percentatges afavoreixen ja la població gran. Aquest envelliment progressiu de la població valenciana, que comparteix amb l'espanyola en general, s'accentuaria a partir de la segona dècada d'aquest segle, segons les previsions de l'Institut Nacional d'Estadística, en què el creixement vegetatiu començaria a ser negatiu (hi hauria doncs més defuncions que naixements). Amb tot això, la reproducció de la població no estaria garantida i, en conseqüència, tampoc ho estaria la reproducció de la llengua.

GRÀFIC 5
Piràmide de la població valenciana l'any 2011

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IVE ([s. a.]).

3. EL CONEIXEMENT DEL VALENCIÀ AL PAÍS VALENCIÀ: TENDÈNCIES D'EVOLUCIÓ

Els resultats del cens lingüístic de l'any 2011⁵ mostren que el 85 % de la població valenciana entén el valencià (un punt menys que l'any 2001), el 51 % sap parlar-lo, quasi un 60 % és capaç de llegir-lo i un poc menys d'un terç sap escriure'l.

TAULA 1
Evolució de les aptituds lingüístiques (%)

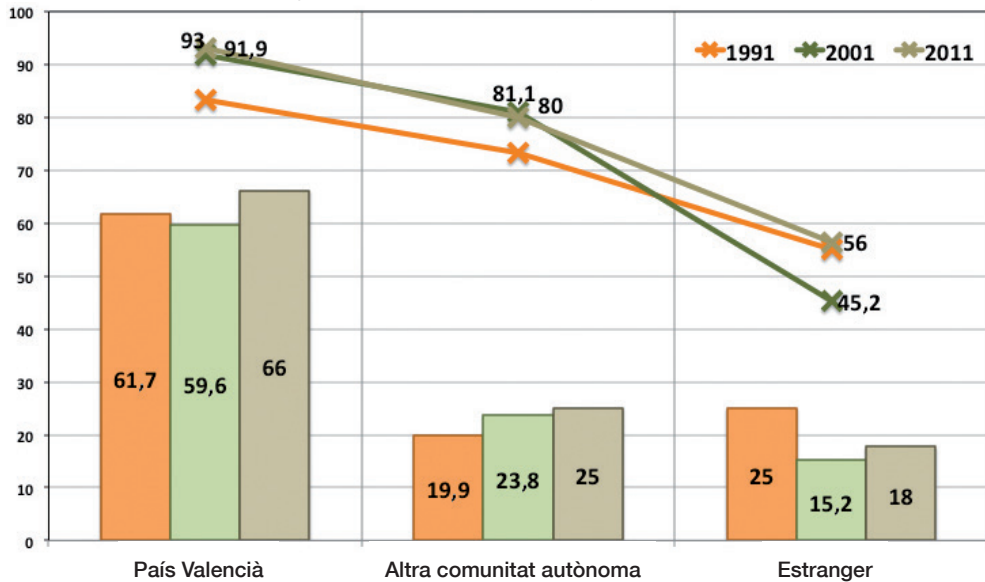
	Entén	Parla	Llig	Escriu
1991	83,2	51,1	38,0	15,2
2001	86,4	48,9	47,2	24,1
2011	84,8	51,2	58,4	31,8

L'evolució de les aptituds formals, llegir i escriure, és positiva en tots els períodes i encara que ens sembla que la proporció de valencians que sap escriure valencià és

5. Les dades sobre el coneixement general del valencià estan disponibles en el portal estadístic de la Generalitat Valenciana (www.ive.es). Les dades sobre el coneixement del valencià desagregat específicament per sexe i edat, o per lloc de naixement i comarca de residència, ens les ha proporcionades l'Institut Valencià d'Estadística.

baixa, cal tindre en compte que partíem de coneixements força baixos (7 % segons el padró de 1986). L'estancament de les aptituds orals reflecteix la dificultat de difondre el coneixement del valencià a la societat en general. És lògic pensar que el retrocés de la comprensió del valencià estiga provocat per l'arribada d'estrangers al País que encara no han tingut temps d'integrar-s'hi lingüísticament. La il·lustració de les freqüències en què la població valenciana entén i sap parlar el valencià segons el lloc de naixement desmenteixen aquesta suposició.

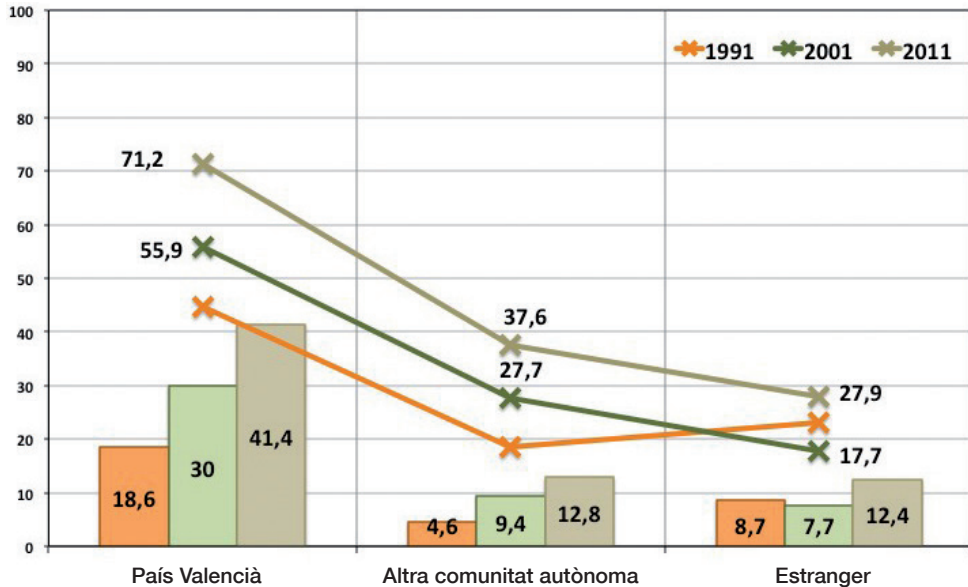
GRÀFIC 6
Evolució de les capacitats d'entendre (en línies) i parlar (en barres) valencià segons el lloc de naixement de la població (%)

En el gràfic hem afegit els valors corresponent als anys 2001 i 2011 perquè es pugua veure de forma nítida que la comprensió augmenta en 10 punts i la parla en 2 punts entre la població nascuda a l'estranger. El retrocés que es produeix a nivell general de la comprensió (vegeu la taula 1) deu ser també atribuïble, però, a les persones nascudes a l'estranger, més que no a les nascudes a d'altres comunitats de l'Estat, perquè el nombre d'estrangers s'ha incrementat molt més. D'altra banda, encara que la capacitat per parlar valencià augmenta independentment del lloc de naixement, entre la població nascuda al País Valencià l'augment de 6,5 punts és força més notable que entre els nascuts fora.

En relació amb les habilitats formals (gràfic 7), la capacitat per llegir valencià s'ha difós molt més que no la capacitat per escriure'l, especialment entre la població nascuda al País Valencià, i ha augmentat en 15 i 11 punts percentuals, respectivament. Si comparem l'extensió de les habilitats orals amb les formals entre les persones nascudes fora del País, resulta que s'estenen més entre els originaris d'altres zones de l'Estat espanyol que no entre els estrangers, seguint així la tendència que hem vist en relació amb la parla.

GRÀFIC 7
Evolució de les capacitats per llegir (en línies) i escriure (en barres) valencià segons el lloc de naixement de la població (%)

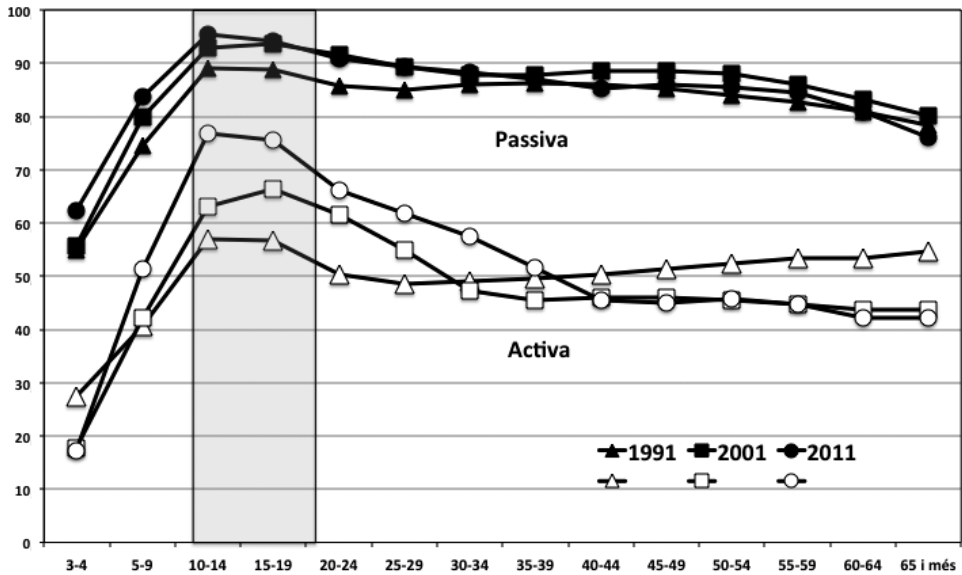
L'acreciment imparable de les capacitats formals contrasta amb els alts i baixos de l'evolució de les capacitats orals, menys subjectes als efectes de l'escolarització obligatòria. És per això que, com s'ha anat constatant fins ara (Casesnoves, 2009; Casesnoves i Sankoff, 2004; Generalitat Valenciana, 2004; Vila i Moreno, 2005), la distribució del coneixement del valencià segons l'edat de la població posa en evidència que els joves assolixen els nivells més alts en totes les habilitats lingüístiques. En relació amb l'evolució de les capacitats orals, entendre i parlar, el gràfic 8 il·lustra, a banda del fet que la proporció de població que entén el valencià és el doble que la que sap parlar-lo, l'augment espectacular del coneixement en els trams d'edat més joves. Del retrocés del coneixement oral entre els infants de 3 i 4 anys, podríem deduir que cada vegada hi ha menys pares que parlen valencià als seus fills, cosa que indicaria una interrupció de la transmissió intergeneracional del valencià.⁶

Els efectes que ha tingut la introducció del valencià en el sistema d'ensenyament, mesura estrella en un procés de normalització lingüística que s'ha deixat perdre, sense objectius ni plans concrets definits enlloc, són encara més evidents en observar la distribució del coneixement formal del valencià (gràfic 9). L'increment de les capacitats per llegir i escriure en valencià s'observa en tots els grups d'edat i, sobretot i com queda dit, entre els joves escolaritzats.

6. La inestabilitat de les dades, però, podria ser atribuïble als problemes metodològics intrínsecs a aquest grup d'edat i per això preferim fer-ne cas omís i no tindre-les en compte en les nostres consideracions.

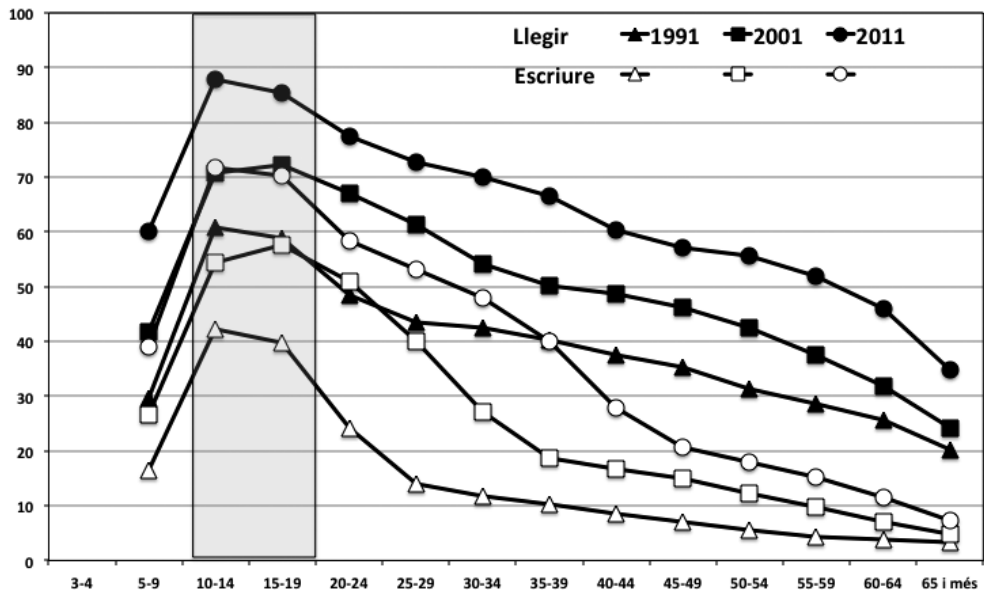
GRÀFIC 8

Evolució de les capacitats orals, activa i passiva, segons l'edat de la població valenciana (%)

GRÀFIC 9

Evolució de les capacitats formals, segons l'edat de la població valenciana (%)

Resumint, les dades lingüístiques del cens de l'any 2011 evidenciaven que la població resident al País Valencià tenia, en general i en particular la jove, un nivell de competència formal prou més alt que l'any 2001 i, sobretot, l'any 1991. La competència oral, que ja no depèn tant del sistema escolar i és més vulnerable als canvis demogràfics, socials i polítics, no evoluciona de manera uniforme ni paral·lela a les habilitats formals. Si en el període 1991-2001 veïem que s'havia produït un increment en la capacitat d'entendre el valencià, però un retrocés en la capacitat de parlar-lo, en el període 2001-2011 ocorre el contrari: baixada de 2 punts percentuals en la comprensió i augment també de 2 punts en la parla. Ens situem, doncs, en nivells molt similars als que trobàvem fa vint anys: 85 % de valencians que entenen la llengua pròpia i 51 % que podrien parlar-la. Ara bé, cal afegir que en nombres absoluts s'hi ha guanyat molt, ja que la societat valenciana s'ha incrementat en més d'un milió de persones.

4. EVOLUCIÓ DEL CONEIXEMENT DEL VALENCIÀ EN EL SEU TERRITORI

Com acabem d'explicar, la meitat de la població valenciana sabia parlar valencià l'any 2011 (el 51,2 % concretament), 2 punts percentuals més que l'any 2001. Ara bé, sabem que la realitat sociolingüística del País Valencià és força complexa i que les diferències territorials són molt importants. Per això, l'anàlisi del coneixement del valencià per comarques ens ofereix un retrat molt més fidedigne de la situació del valencià hui o, almenys, de la competència lingüística que en té la població. Per oferir una primera i simple visió, podem dividir les trenta-quatre comarques que formen el País Valencià (vegeu el mapa 1) en tres grups, segons el nivell de capacitat que té la seua població per poder parlar valencià:

1. Totes les comarques situades a la zona castellanoparlant, amb aproximadament 30 % o menys de població que sap parlar valencià: Alto Palancia, Alto Mijares, Rincón de Ademuz, Serranos, Hoya de Buñol, Valle de Cofrentes-Ayora, Plana de Utiel-Requena, Canal de Navarrés, Alto Vinalopó i Bajo Segura.

2. Comarques situades a la zona valencianoparlant però que es troben a prop de la mitjana general o clarament per sota. S'hi inclouen totes les comarques d'Alacant que estaven en un procés de substitució lingüística avançat i, també, la ciutat de València i part de la seua àrea metropolitana, l'Horta Oest, i el Camp de Morvedre.

3. Comarques situades a la zona valencianoparlant la població de les quals té nivells de competència clarament superiors a la mitjana: les comarques de la regió de Castelló, de València i d'Alcoi-Gandia (segons la classificació que ha fet tradicionalment el Servei d'Investigació i Estudis Sociolingüístics de la Generalitat Valenciana).⁷

7. Les comarques incloses de la regió de Castelló són la Plana Baixa, la Plana Alta, l'Alcalatén, l'Alt Maestrat, el Baix Maestrat i els Ports; en la regió de València s'inclouen la Ribera Baixa, la Ribera Alta, la Costera, el Camp de Túria i el Camp de Morvedre; en la regió d'Alcoi-Gandia ens trobem amb la Marina Alta, el Comtat, l'Alcoià, la Vall d'Albaida i la Safor.

MAPA 1
Comarques del País Valencià

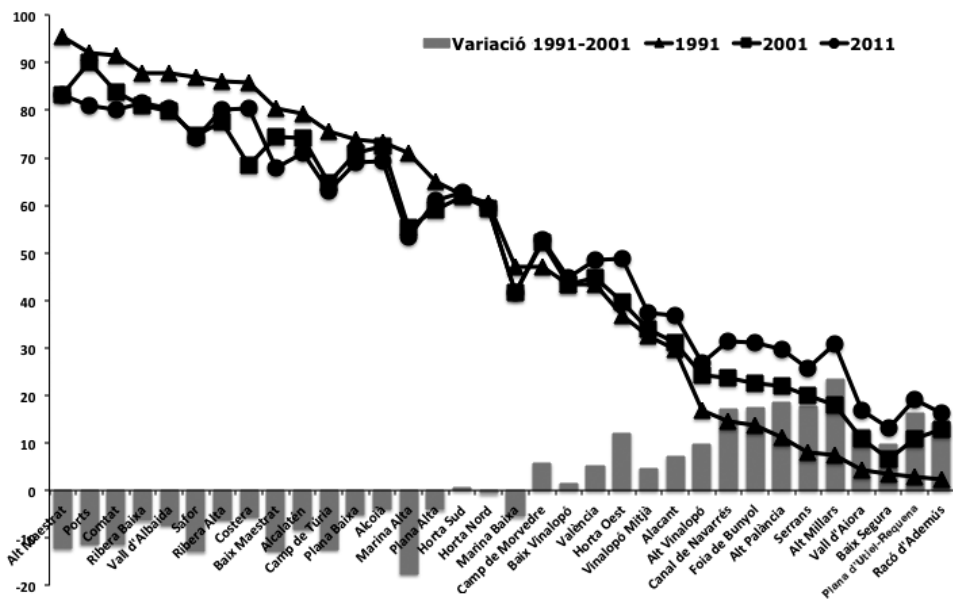
FONT: <http://ccsocials.blogspot.com.es/2007/08/coneixement-del-sistema-democratic.html>.

Aquesta imatge estàtica i més o menys recent de la situació del valencià no difereix gaire de la imatge que donàvem fa dues dècades segons les dades de l'any 1991. De fet, el percentatge de persones que sabien parlar valencià era el mateix, 51 %, i la classificació que hem fet seria també perfectament vàlida. El que ha canviat, per força i bastant, és el nivell de capacitat lingüística segons el territori, que puja en la regió caste-

llanoparlant, baixa en la valencianoparlant i es manté, en general, més o menys estable en les comarques del grup 2. El que acabem d'explicar s'il·lustra més avall en el gràfic 10, on hem representat tant el percentatge de població que sabia parlar valencià en cadascuna de les trenta-quatre comarques del País Valencià en els tres anys censals, 1991, 2001 i 2011 (en línies), com la variació entre 1991 i 2011 (en barres). Les comarques estan ordenades de major a menor en funció del percentatge de població que sabia parlar valencià l'any 1991. A l'extrem esquerre del gràfic es troben, doncs, les comarques de la zona valencianoparlant amb el nivell més alt de competència (Alt Maestrat, Ports i Comtat) i a l'extrem dret les comarques de la zona castellanoparlant amb el nivell més baix (Plana d'Utiel-Requena, Racó d'Ademús i Baix Segura). Si la barra que mostra la variació entre els anys censals apareix per sota de l'eix horitzontal és perquè les xifres són negatives, és a dir, que la població d'aquestes comarques tenia menys capacitat per parlar valencià l'any 2011 que no l'any 1991.

GRÀFIC 10

Capacitat per parlar valencià els anys 1991, 2001 i 2011 i la seua evolució en vint anys (%)

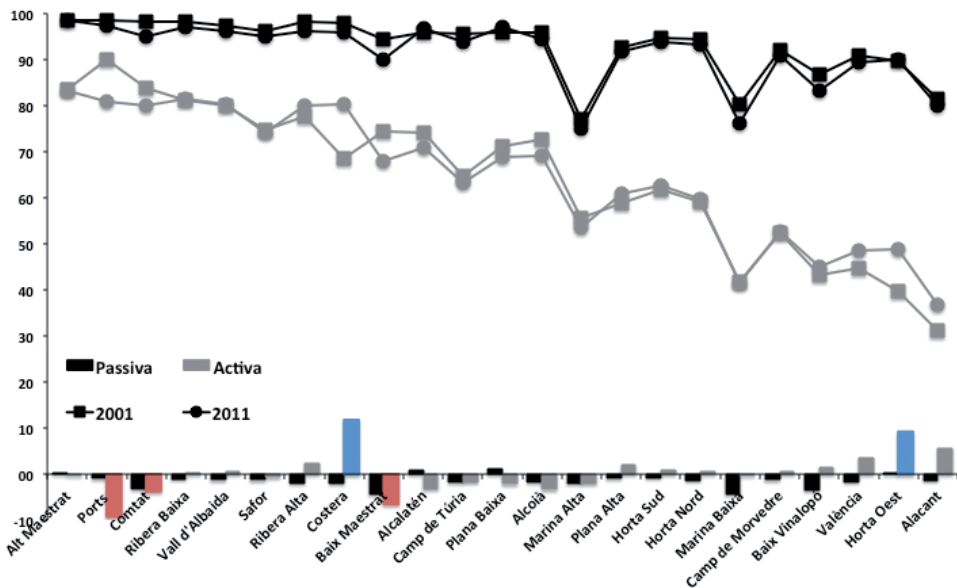

Després d'observar el gràfic ens queda clar que no sols els nivells de coneixement són molt diferents entre les dues zones lingüístiques sinó també i sobretot l'evolució del valencià, especialment positiva a la regió castellana, on els nivells de partida eren força baixos. Com que les situacions i dinàmiques són tan diferents i la zona que més ens interessa i preocupa és exclusivament la valencianoparlant, d'ara endavant ens centrarem en aquestes comarques i mostrarem l'evolució entre el cens del 2001 i el del 2011, contrastant-la amb la del període 1991-2001 analitzat, com ha quedat dit, en un altre lloc (cf. Casesnoves, 2005).

Els nivells del coneixement oral passiu del valencià l'any 2011 (línies de color negre del gràfic 11) que oscil·laven entre el 98,5 % de l'Alt Maestrat i el 75 % de la Marina Alta, eren, en general i segons els resultats del cens, un poc més baixos que l'any 2001. En canvi, el coneixement actiu (línies de color gris), que variava entre el 83 % de la mateixa comarca castellonenca i el 30 % d'Alacant, també en general i segons la mateixa font, romanien més estables. Les barres que apareixen a sota de les línies representen la variació entre els dos anys i fan una mica més visibles aquests canvis i, sobretot, les comarques que han sofert grans canvis en relació amb el coneixement actiu, siga en sentit negatiu (els Ports, el Comtat i el Baix Maestrat, en roig) o positiu (l'Horta Oest i la Costera, en blau).

GRÀFIC 11

Evolució dels nivells de coneixement oral del valencià en les comarques valencianoparlants del País Valencià (%)

Si fem l'exercici de comparar aquest gràfic amb aquell que representa la variació del període 1991-2011 (més amunt, gràfic 10), descobrirem que en la majoria de comarques el retrocés del coneixement oral actiu del valencià s'ha frenat. I això perquè el canvi total registrat entre 1991 i 2011 és molt més negatiu que no l'observat entre el 2001 i el 2011, cosa que ens fa suposar que el retrocés va ocórrer durant el període 1991-2001. Aquest retrocés, però, continua imparable en les comarques que hem assenyalat en roig. En blau hem volgut remarcar les comarques en què es produeix un canvi de tendència significatiu, i incrementen el coneixement del valencià aproximadament 10 punts percentuals (9,2 % i 11,8 % específicament a l'Horta Oest i la Costera respectivament). Aquest canvi de tendència que també s'observa a València i Ala-

cant no està marcat al gràfic perquè és més baix, de 3,7 % i 5,6 % respectivament, i no resulta, al cap i a la fi, tan sorprenent.

En resum, l'extensió social del coneixement del valencià està sent desigual segons la zona lingüística en què resideix la població. Aquesta desigualtat afecta especialment la capacitat de parlar-lo, que retrocedeix o resta estable en la valenciana però augmenta en la castellana. Fins ací no hi ha res de nou o estrany que no s'haja dit abans. Ens resulta sorprenent, però, l'evolució d'algunes comarques valencianes que no segueixen la norma general i que se situen tant al nord (els Ports i el Baix Maestrat) com al centre (la Costera, el Comtat i l'Horta Oest). En la secció següent intentem trobar una explicació convincent per a cada cas concret.

5. COMARQUES AMB UNA EVOLUCIÓ DEL CONEIXEMENT DEL VALENCIÀ INSÒLIT

Per intentar explicar els dos tipus d'evolució del coneixement lingüístic de la població de les comarques que no segueixen la tendència general recorrerem a la demografia. És perfectament legítim suposar que un tipus qualsevol de canvi en la població resident tindrà una repercussió en la llengua que parla aquesta població, especialment si aquesta llengua pateix d'una situació de minorització que la fa més vulnerable. En principi, l'evolució del nombre de persones que viuen a la comarca ens dirà si hi ha hagut un increment sobtat de població o, al contrari, una despoblació pronunciada, en què les persones, descartant les defuncions massives per catàstrofes naturals de les quals no tenim cap constància, han decidit anar-se'n a viure a d'altres llocs. Al gràfic 12 hem il·lustrat l'evolució de la població resident en aquestes comarques que presenten una evolució estranya del valencià —Baix Maestrat, Comtat, Costera, Horta Oest i Ports. Hem volgut fer-ho extensiu fins a principis del segle xx per poder saber ben bé si es tracta d'un fenomen sobtat o que s'arrossega secularment.

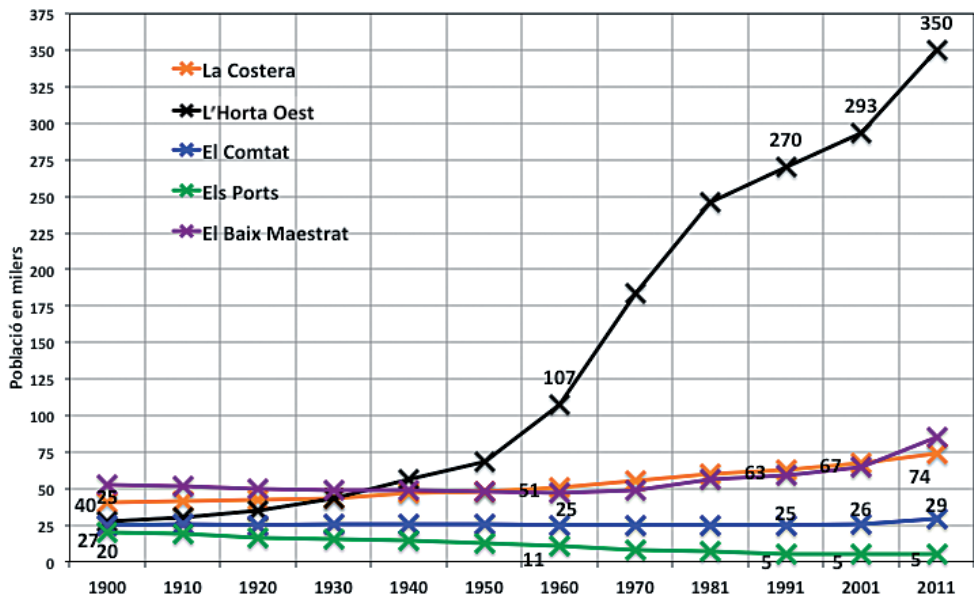
La primera meitat del segle xx no presenta grans canvis de població, tot i que els processos que ja hi eren presents s'accentuaran durant la segona meitat i primera dècada del segle XXI. Ens referim al procés de despoblació progressiva que ha sofert la comarca dels Ports fins als anys noranta, amb uns 5.000 habitants des de llavors (dels prop de 20.000 que en tenia a principis del segle xx); a l'estancament del Comtat al voltant dels 25.000 habitants fins al 2001 (29.000 en 2011); al constant i gradual creixement de la Costera, amb un augment que arrenca amb força a partir dels anys seixanta, i, finalment, a l'espectacular i sobtat creixement de l'Horta Oest, que dels 27.000 que en tenia en començar el segle xx ha passat a tindre'n 350.000. El Baix Maestrat, al contrari que la resta de comarques, canvia de tendència a partir de la segona meitat del segle i deixa de perdre població per començar a guanyar-ne progressivament.

D'altra banda, els processos de despoblament i/o estancament van acompanyats, generalment, d'un envelliment progressiu de la població, ja que els joves tendeixen a emigrar. Les dades (disponibles en el web de l'Institut Valencià d'Estadística) són, en aquest sentit, contundents: l'any 1996 la proporció d'infants i joves (de 0 a 19 anys)

a la comarca dels Ports era del 17 % i a la del Comtat, del 23 %; en quinze anys, l'any 2011, aquesta proporció de població infantil i juvenil ha minvat fins al 13,6 % a la comarca de Castelló i al 18 % a la d'Alacant, totes dues per sota de la mitjana del País Valencià (20 %). Hem exemplificat de quina manera això podria incidir en el coneixement del valencià al gràfic 13, on apareixen els percentatges dels residents d'aquestes comarques que saben parlar valencià els anys 2001 i 2011 per grups d'edat, i ho hem comparat amb els percentatges del País Valencià. Les línies discontinúes representen l'any 2011 i les barres la variació entre els deu anys: en negre el País Valencià, en roig els Ports i en blau el Comtat.

GRÀFIC 12

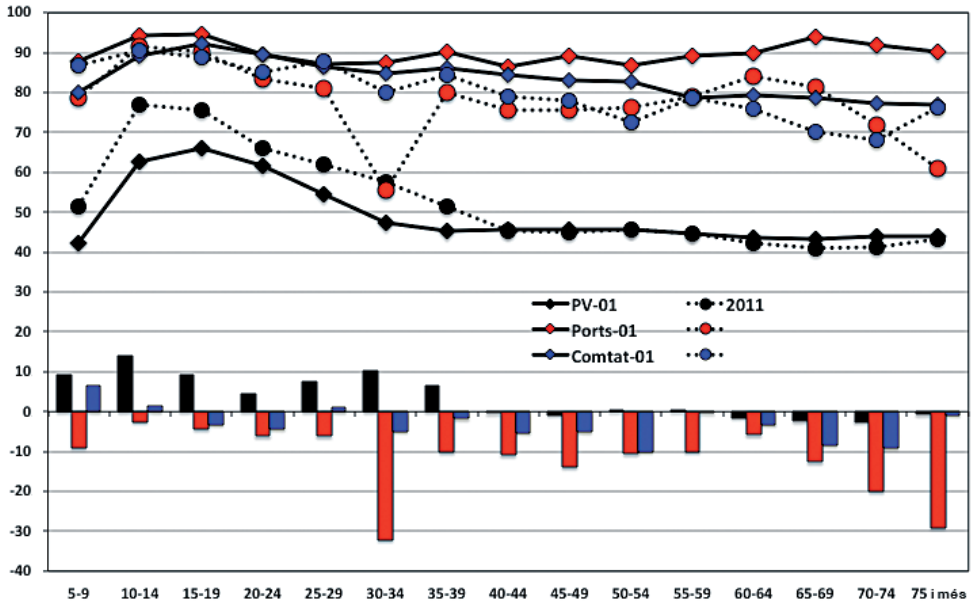
Evolució de la població resident a les comarques valencianoparlants del Baix Maestrat, el Comtat, la Costera, l'Horta Oest i els Ports

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IVE ([s. a.]).

Al País Valencià el retrocés del valencià es produeix dels 40 anys per amunt, mentre que al Comtat només hi guanyen competència els xiquets d'entre 5 i 14 anys i als Ports, cap. Crida especialment l'atenció la reculada del valencià en els joves d'entre 30 i 34 anys dels Ports (més de 30 punts) i, sobretot, en la part més gran de la població (menys de 29 punts). Intentar trobar les causes que provoquen aquesta involució no és fàcil. Per una banda i en relació amb els joves, podem suposar que una bona proporció dels locals pot haver marxat però que una altra d'immigrants que encara no han après valencià podria haver-los substituït. Més complicat resulta, per una altra banda, explicar el canvi entre les persones grans, perquè es fa difícil imaginar que deixen de parlar valencià a una edat tan avançada o que arriben persones estrangeres d'aquestes edats a una comarca d'interior que no ofereix ni sol ni platja.

GRÀFIC 13
Distribució de la població del País Valencià (PV), els Ports i el Comtat per grups d'edat segons la capacitat de parlar valencià els anys 2001 i 2011 (%)

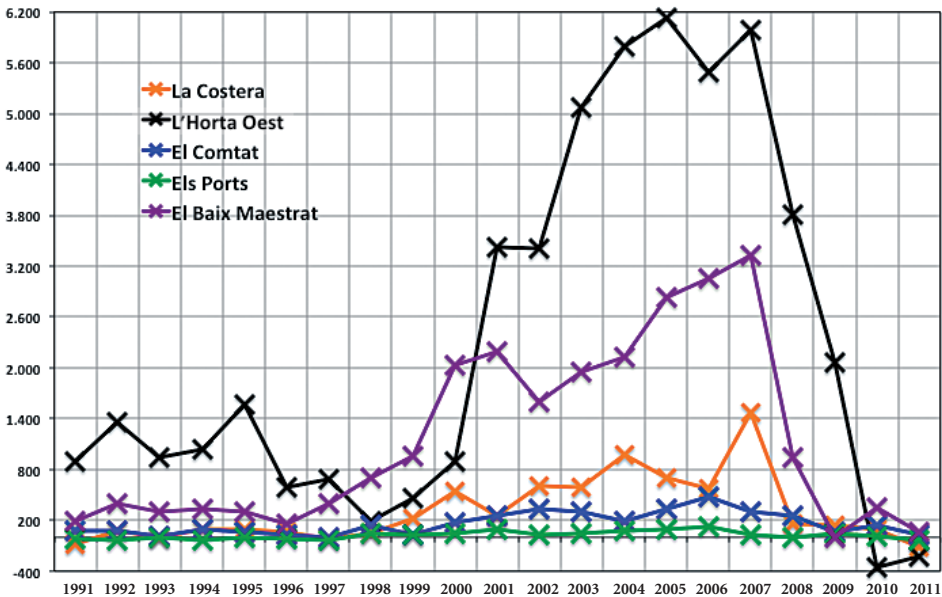
FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IVE ([s. a.]).

Les conegudes onades migratòries, tant internes com externes (de la resta de l'Estat espanyol), amb el transvasament de població des del camp cap a la ciutat i amb el procés d'industrialització-terciarització dels anys seixanta, expliquen el creixement de l'Horta (contigua a la capital) entre els anys seixanta i vuitanta (Castelló, 2000). La nova onada migratòria, aquest cop de l'estranger i de la qual ja hem parlat abans, a més de doblar l'anterior, s'acaba al mateix temps que s'instaura la crisi i se n'allarguen les conseqüències socioeconòmiques. El gràfic 14 exemplifica el saldo migratori, o la diferència entre el nombre de persones que arriben i les que se'n van, d'aquestes comarques que estem comentant, durant les dues dècades compreses entre el cens de 1991 i el de 2011.

L'any 2007 marca el punt d'inflexió a partir del qual el saldo migratori canvia de tendència fins a arribar a ser clarament negatiu el 2010 en la majoria de comarques. Aquests moviments poblacionals d'anada i tornada són especialment rellevants a l'Horta Oest i, en menor mesura, al Baix Maestrat i la Costera. Aquests canvis, però, no han impedit que la població d'aquestes comarques continuara augmentant, tot i que la desacceleració s'ha deixat notar durant els darrers anys amb increments molt més pausats i moderats.

GRÀFIC 14

Evolució del saldo migratori de les comarques valencianoparlants del Baix Maestrat, el Comtat, la Costera, l'Horta Oest i els Ports entre 1991 i 2011

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IVE ([s. a.]).

Els canvis bruscos de moviments de població provoquen, com és lògic, canvis lingüístics. Per això sovint s'ha volgut veure en la immigració la causa principal del retrocés del coneixement del català (Pradilla i Sorolla, coord., 2012). En el cas del català al País Valencià i, concretament, del període que ací ens ocupa, el moviment migratori, però, no ens aclareix pràcticament res perquè les comarques que han rebut més immigració durant aquests anys, l'Horta Oest principalment, el Baix Maestrat i la Costera després, destaquen precisament per l'increment del coneixement del valencià entre la seua població. Ara bé, també és cert, com es pot veure a la taula 2, que els increments més importants de les comarques de la Costera i l'Horta Oest són atribuïbles a la població nascuda al País Valencià i els decrements del Comtat, als originaris de l'estranger. Sobta, això sí, el retrocés de 7 punts entre els autòctons dels Ports i l'augment de 4 punts entre els estrangers del Baix Maestrat quan el total és negatiu i els altres grups també incrementen el seu coneixement.

TAULA 2
Distribució de la població que sap parlar valencià segons lloc de naixement (%)

<i>Sap parlar valencià</i>		<i>1991</i>	<i>2001</i>	<i>2011</i>	<i>Variació 2001-2011</i>
<i>Ports</i>	Total	92,2	89,7	80,9	-8,8
	<i>PV</i>	94,9	94,5	87,6	-6,9
	<i>Resta Estat</i>	62,0	66,0	62,4	-3,6
	<i>Estranger</i>	73,9	20,7	17,9	-3,0
<i>Comtat</i>	Total	91,5	82,8	80,1	-2,7
	<i>PV</i>	97,0	88,8	90,8	2,0
	<i>Resta Estat</i>	45,9	45,9	44,8	-1,1
	<i>Estranger</i>	65,6	32,1	18,9	-13,2
<i>Costera</i>	Total	85,9	67,9	80,3	12,4
	<i>PV</i>	90,9	72,8	89,4	16,6
	<i>Resta Estat</i>	45,3	39,2	44,4	5,2
	<i>Estranger</i>	65,6	25,1	26,8	1,7
<i>Baix Maestrat</i>	Total	80,5	73,6	67,8	-5,8
	<i>PV</i>	89,9	86,3	88,0	1,7
	<i>Resta Estat</i>	58,6	60,3	60,9	0,6
	<i>Estranger</i>	37,0	22,6	26,4	3,8
<i>Horta Oest</i>	Total	36,8	40,4	48,9	8,5
	<i>PV</i>	49,8	51,2	63,1	11,9
	<i>Resta Estat</i>	13,1	16,6	18,4	1,8
	<i>Estranger</i>	24,4	19,0	20,7	1,7

Per tant, tot i que les dades de la comarca del Baix Maestrat ens poden semblar en principi incorrectes, existeix una explicació raonable que permet comprendre aquest ball de xifres. I consisteix a pensar que molt probablement el gruix d'immigrants estrangers que ha arribat, tot i que en nombres relatius sap més català que fa deu anys, en nombres absoluts ha fet augmentar el nombre de persones que desconeixen el català, i això fins al punt que amaguen els increments dels autòctons. La taula 3 mostra que, efectivament, en relació amb l'any 2001, el grup dels individus nats al País Valencià, tot i que en són més numèricament, en proporció han baixat 10 punts. A més, els immigrants, que representaven ja quasi un 25 % de la població l'any 2011, han augmentant tant en nombres absoluts (vora els 13.000) com relatius (14 punts).

TAULA 3

Distribució de la població segons lloc de naixement en nombres absoluts (N) i relatius (%)

	Població	2001		2011		Variació	
		N	%	N	%	N	%
<i>Baix Maestrat</i>	<i>PV</i>	42.425	(65,0)	44.420	(54,8)	1.995	(-10,2)
	<i>Resta Estat</i>	16.976	(25,9)	17.986	(22,2)	-1.010	(3,7)
	<i>Estranger</i>	5.938	(9,1)	18.659	(23,1)	12.721	(14,0)

L'altra dada sospitosa de la taula 2 es refereix al retrocés del valencià entre els autòctons de la comarca dels Ports que, de moment i en aquest article, es quedarà sense explicar perquè la demografia no ens serveix per trobar possibles causes. Podem plantejar l'existència de dinàmiques i processos complexos com la tria del castellà com a llengua comuna entre els estrangers i de convergència i substitució entre els autòctons, però això són només suggeriments impossibles de comprovar ací. D'altra banda, i en sentit contrari, també ens sobta l'augment espectacular del coneixement del valencià entre els autòctons de la comarca de la Costera, especialment perquè anteriorment (entre 1991 i 2001) s'hi havia produït un decrement de proporcions semblants (Casesnoves, 2005). Com en el cas dels Ports, l'anàlisi dels censos lingüístics no ens aclareix res perquè les causes deuen respondre a d'altres moviments que els purament demogràfics. Tot seguit en parlem.

6. DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS

L'anàlisi dels censos lingüístics i, molt particularment, el cens del 2011, ens ha servit, a més de difondre unes dades poc conegudes i menys analitzades, per constatar que el coneixement oral del valencià es manté al mateix nivell que fa vint anys: al voltant del 80 % de la població valenciana és capaç d'entendre el valencià i el 50 % podria parlar-lo. El coneixement formal, adquirit a través de l'escola, ha augmentat considerablement, amb prop del 60 % de valencians capaços de llegir valencià i quasi un terç d'escriure'l. Podríem haver esperat uns nivells de competència molt més alts després de quasi trenta anys de normalització lingüística. En vista de la política lingüística portada a terme pel Govern, però, encara ens podria sorprendre el fet que els valencians mantinguen aquests nivells i no uns altres de molt més baixos.

L'aparent equilibri general, en realitat, té poc d'estable en moltes comarques de l'àmbit valencianoparlant. El retrocés més gran del coneixement oral del valencià es va produir, però, entre 1991 i 2001, mentre que el període 2001-2011, malgrat l'increment espectacular del moviment migratori estranger i l'esclat de la crisi econòmica, no ha provocat cap decrement significatiu. Dues comarques, els Ports i el Comtat, en són l'excepció. Juntament amb el Baix Maestrat, l'Horta Oest i la Costera, per un increment no esperat en aquest cas, han merescut una anàlisi particular. La interpretació dels

resultats no és una tasca fàcil perquè la demografia, tot i que ens ajuda, no ens serveix per acabar de comprendre unes dades que en principi ens podrien semblar sospitoses.

La davallada del valencià als Ports i al Comtat no representa cap canvi de tendència, perquè en aquestes comarques fa temps que la involució va començar. L'envelliment i la desertització no expliquen un retrocés que només seria comprensible si foren acompanyats d'alguna mena de reemplaçament de la població autòctona per una nova d'immigrada. Malgrat que el saldo migratori en aquestes dues comarques ha sigut durant els anys analitzats força baix i de vegades fins i tot negatiu en el cas dels Ports (gràfic 14), el degoteig d'immigrants estrangers ha sigut també continu. En aquest sentit, hem vist que la reculada del valencià és imputable als nouvinguts només en el cas del Comtat (taula 2). Als Ports hi deu haver en marxa també altres dinàmiques complexes, com un procés de substitució del valencià pel castellà entre els joves i/o de convergència envers la llengua que parlen i aprenen els immigrants, cosa que en aquest treball no podem comprovar.

De les tres comarques que també es desvien de la tendència general de manteniment però en sentit contrari, d'augment del coneixement del valencià, la taula 2 ens ha servit per comprovar que la població autòctona n'ha sigut la principal responsable. El cas de la comarca de la Costera ens ha cridat l'atenció per la seua espectacularitat, ja que va augmentar entre el 2001 i el 2011 al voltant de 17 punts quan en la dècada anterior, entre l'any 1991 i el 2001, n'havia reculat 13. Aquesta darrera dada va ser qüestionada en un altre treball (Casesnoves, 2005) i responia a les mancances i errors mostrals que en general es van imputar al cens lingüístic del 2001, almenys als territoris de parla catalana (Vila i Moreno, coord., 2005). Per això és lògic pensar que el canvi tan bruscat que es desprén de l'anàlisi del cens de 2011 podria respondre a aquell error i que l'increment deu ser en realitat molt menys important. També és perfectament lícit pensar, com en el cas dels Ports, que potser hi ha d'altres processos que les anàlisis dels censos no són capaces de desvelar. En aquest cas pensem, tot i no tindre dades quantitatives que ho justifiquen,⁸ que en aquesta comarca central està tenint lloc, com així ho han constatat ja d'altres en ciutats molt castellanitzades com Alacant (Mas i Montoya, 2011), un procés de revernacularització que, a llarg termini, resultarà molt beneficiós per al valencià. Recordem que aquest procés implica que els progenitors puguen els seus descendents en la segona llengua, el valencià, quan abans havia sigut el castellà.

Finalment, la distribució del coneixement de la població de la comarca del Baix Maestrat segons el lloc de naixement descobria unes dades en què l'increment general no era imputable a cap grup. L'increment de població estrangera arriba a ser tan alt (taula 3) que, tot i tindre un nivell més alt en comparació del 2001, també fa pujar el gruix de persones que no coneixen el valencià fins al punt que amaguen els increments dels altres grups.

8. Comptem amb unes poques dades qualitatives resultat d'un treball exploratori a la ciutat de Xàtiva, la capital de la Costera. Els resultats es van presentar el novembre del 2014 al 2nd International Symposium on New Speakers in a Multilingual Europe: Opportunities and Challenges (Barcelona).

En conclusió, si a principis dels anys vuitanta del segle XX ens mancaven dades quantitatives per poder comprovar el nivell de competència lingüística dels valencians, a mitjan anys deu del segle XXI ens falten anàlisis i mitjans per difondre unes dades molt valuoses que es queden als calaixos de l'Administració pública. Els censos lingüístics constitueixen una eina indispensable i fonamental per observar l'evolució del coneixement del valencià. Els resultats, tot i que molt bàsics, ens menen a plantejar-nos l'existència d'uns altres processos lingüístics que mereixen estudis particulars.

7. AGRAÏMENTS

Vull expressar el meu agraïment a l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada per deixar-me un espai en el seu centre durant tot aquest temps d'extrema dificultat laboral. A l'Institut Valencià d'Estadística, per la seua amabilitat en extraure les dades lingüístiques del cens del 2011 que els vaig requerir. I, com sempre, al professor David Sankoff, per la seua confiança i el seu suport incondicional, malgrat el temps.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- BELDA, Carles; POLANCO, Lluís B.; MARCO, Carles (1980). «Rafael L. Ninyoles, sociolingüista per afició». *Harca: Revista de Comunicació Universitària*, núm. 2 (febrer), p. 13-19.
- CASESNOVES, Raquel (2005). «L'evolució del coneixement del valencià 1991-2001: una dècada de canvis socials, demogràfics i lingüístics». *Journal of Catalan Studies* [Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya; Cambridge: University of Cambridge], vol. 1, núm. 1, p. 32-51.
- (2009). «Conocimiento y usos lingüísticos en la ciudad de Valencia» A: BRETONES, Carmen M. [et al.] (ed.). *Applied linguistics now: Understanding language and mind*. Almería: Universidad de Almería, p. 943-960.
- CASESNOVES, Raquel; SANKOFF, David (2004). «The Valencian revival: why usage lags behind competence». *Language in Society*, vol. 33, núm. 1, p. 1-31.
- CASTELLÓ, Rafael (2000). «La població al País Valencià: estructura i evolució». A: NINYOLES, Rafael L. (ed.). *La societat valenciana: estructura social i institucional*. Alzira: Bromera, p. 11-34.
- CCE Vegeu *Conselleria de Cultura i Educació*
- CONSELLERIA DE CULTURA I EDUCACIÓ (1989). *Coneixement del valencià: Anàlisi dels resultats del padró municipal d'habitants de 1986*. València: Generalitat Valenciana, p. 389-429.
- GENERALITAT VALENCIANA (2004). *Coneixement i ús social del valencià*. València: Generalitat Valenciana.
- INE Vegeu *Institut Nacional d'Estadística*
- INSTITUT NACIONAL D'ESTADÍSTICA ([s. a.]). *Instituto Nacional de Estadística* [en línia]. <<http://www.ine.es>> [Consulta: 12 març 2015].
- INSTITUT VALENCIÀ D'ESTADÍSTICA ([s. a.]). *Institut Valencià d'Estadística* [en línia]. <<http://www.ive.es>> [Consulta: 12 març 2015].

- INSTITUT VALENCIÀ D'ESTADÍSTICA (1996). *Info censos de població, habitatges, edificis i locals de la Comunitat Valenciana 1990-91* [CD-ROM]. València: IVE.
- IVE *Institut Valencià d'Estadística*
- MAS, Antoni; MONTOYA, Brauli (2011). «La situació social del català al País Valencià en el trànsit dels segles XX al XXI». *Zeitschrift für Katalanistik*, vol. 24, p. 293-316.
- NINYOLES, Rafael L. (1992). «Sociologia de la llengua». A: GARCÍA, Manuel (coord.). *La sociedad valenciana de los 90*. València: Alfons el Magnànim: Generalitat Valenciana, p. 421-438.
- PRADILLA, Miquel Àngel; SOROLLA, Natxo (coord.) (2012). *Informe sobre la situació de la llengua catalana (2011)*. Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana. També disponible en línia a: <<http://blocs.iec.cat/cruscat/publicacions/informe/>> [Consulta: 12 març 2015].
- SANJUAN MERINO, Xavier (1999). «Evolució del coneixement i ús del català al País Valencià 1986-1995». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *La llengua catalana al tombant del mil·lenni*. Barcelona: Empúries, p. 119-152.
- VILA I MORENO, F. Xavier (2005). «Els coneixements lingüístics». A: TORRES, Joaquim (coord.). *Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 17-54.
- VILA I MORENO, F. Xavier (coord.) (2005). *Les dades lingüístiques del cens de l'any 2001: Alguns dubtes i limitacions*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (Xarxa Cruscat; 1). També disponible en línia a: <<http://blogs.iec.cat/cruscat/publicacions/>> [Consulta: 12 març 2015].